

УДК 316.4.051.62

Піменова О. (2019). Старіння людини в сучасних умовах: особливості та перспективи для активного довголіття. *Соціологічні студії*, 2 (15), 30–34. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-30-34>

Старіння людини в сучасних умовах: особливості та перспективи для активного довголіття

Ольга Піменова –
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціального
забезпечення та гуманітарних наук,
Луцький національний технічний
університет, Луцьк, Україна

Olha Pimenova –
PhD in Sociology, Associate Professor
of the Department of Social Security
and Humanities,
Lutsk National Technical University,
Lutsk, Ukraine

Email: socio.lntu@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3384-6806>

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-30-34>

Received: September, 2019
1st Revision: October, 2019
Accepted: November, 2019

Старіння населення сьогодні стало тим соціальним викликом, відповідь на який шукають науковці, політики, економісти як на загальносвітовому рівні, так і в Україні зокрема. Виходячи з прийнятих на Саміті ООН (вересень, 2015) 17-ти цілей сталого розвитку, у роботі пропонуємо до розгляду ті чинники, які сприяють формуванню сприятливого середовища для будь-якого віку.

Мета статті – аналіз чинників, що сприяють підвищенню рівня фізичного, соціального та когнітивного благополуччя людей похилого віку як умови активного їх довголіття. Реалізація потенціалу активного старіння досліджується у двох вимірах – індивідуально-особистісному та суспільному. Індивідуально-особистісний вимір збереження активності в процесі старіння пов'язаний із такими характеристиками, як благополуччя, задоволеність життям, розвиток компетентностей. Із погляду суспільного виміру, активне старіння передбачає використання життєвих компетентностей людей похилого віку як соціального капіталу.

Визначено, що активне старіння – це процес, у якому важливі підтримка суб'єктивного благополуччя, фізичного та психічного здоров'я, а також соціальна інтеграція людей похилого віку. Відповідно, реалізація політики активного старіння в сучасних умовах детермінує збалансування особистої відповідальності й формування в суспільній практиці сприятливого середовища для будь-якого віку.

Ключові слова: старіння населення, активне старіння, ейджизм, міжгенераційна солідарність.

Pimenova Olha. Human Aging in Modern Conditions: Features and Perspectives for Active Longevity. The aging of the population and increasing the number of older people as a result of declining birth rates and increasing life expectancy is an irreversible global trend that has complex socio-economic and political implications. Complex demographic changes require the readiness of modern societies for the economic and social shifts associated with population aging. This problem has covered today the whole world and Ukraine in particular. This situation significantly actualizes the study of complex problems of the process of aging of the individual in modern conditions. It can be argued that the aging of the population touches on all aspects of society, including health care, social security, education, socio-cultural activities, family life and the labor market. Accordingly, scientists, politicians and economists are looking for ways to overcome this problem.

The purpose of the article is to analyze the factors that contribute to improving the level of physical, social and cognitive well-being of older people.

The features of the concept of active aging are analyzed in the article. The active aging is seen as a process of developing and maintaining functional ability to ensure well-being of the elderly by the World Health Organization. Active aging is identified as an important process: support for subjective well-being, physical and mental health as well as the social integration of older people. Accordingly, the implementation of active aging policies in modern conditions determines the balancing of personal responsibility and the formation of a favorable environment in public practice for all ages.

Key words: population aging, active aging, ageism, intergenerational solidarity.

Піменова Ольга. Старение человека в современных условиях: особенности и перспективы для активного долголетия. Сложные демографические изменения требуют готовности современных обществ к экономическим и социальным сдвигам, связанным со старением населения. Эта проблема охватила сегодня как весь

мир в цілому, так і Україну в частині. Така ситуація значительно актуалізує дослідження комплексу проблем процесу старіння людини в сучасних умовах.

Ціль статті – аналіз факторів, способуючих підвищенню рівня фізичного, соціального і когнітивного благополуччя як умови активного старіння.

В статті активне старіння розглядається згідно з пропозицією Всесвітньої організації здоров'я як процес розвитку і підтримки функціональної спроможності, що забезпечує благополуччя в похилому віці.

Ключові слова: старіння населення, активне старіння, ейджізм, міжгенераційна солідарність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Старіння населення, а отже, збільшення кількості людей похилого віку внаслідок зниження народжуваності та збільшення тривалості життя – незворотна глобальна тенденція, яка має складні соціально-економічні й політичні наслідки. За даними Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, до 2050 р. кількість людей у віці 60 років і старше збільшиться більше ніж удвічі, порівняно з нинішнім рівнем, і досягне приблизно 2 млрд.. Старіння населення, імовірно, призведе до скорочення робочої сили, зниження народжуваності та збільшення коефіцієнта вікової залежності, співвідношення працездатного віку до старості. Наприклад, у 1970 р. на кожну людину старше 64 років припадало 10 робочих, очікуване число у 2050 р. – усього чотири, а в деяких європейських країнах їх буде навіть менше двох (Population ageing., 2014).

Така ситуація значно актуалізує дослідження комплексу проблем процесу старіння особистості в сучасних умовах. Адже можна стверджувати, що старіння населення стосується всіх аспектів життя суспільства, включаючи охорону здоров'я, соціальну безпеку, освіту, соціально-культурну діяльність, сімейне життя й ринок праці. Важливими постають відповіді на такі питання: як людина може залишатися незалежною та активною з віком? Як сучасні технології можуть покращити якість життя в похилому віці? Яким чином можна змінити й удосконалити політику зміцнення здоров'я та профілактики, зокрема спрямовану на людей похилого віку?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження життєдіяльності людей похилого віку зробили такі вчені, як Р. Альбрехт, Р. Атчлі, У. Генрі, Е. Камінг, Дж. Медокс, Дж. Хевігхерстор. У їхніх працях уперше запропоновано та обґрунтовано соціальні теорії старіння (теорія роз'єднання, теорія активності, теорія безперервності, теорія вікової стратифікації).

Сучасні соціально-економічні дослідження проблеми впливу збільшення тривалості життя на формування нерівності в різних суспільствах представлені в роботах В. Барсукова, Є. Головахи, В. Доброхліба, Д. Ітока, А. Колбова, П. Коломійця, А. Норової, Н. Паніної, Т. Пікетті, С. Сіріхасе, В. Фенга, К. Філіпсона, С. Харпера, І. Цапенка, Р. Шенмекерса, В. Штрауса.

Зміни особистісного статусу, динаміки соціальної поведінки літніх людей та проблеми їхньої соціальної, економічної активності досліджувались у працях В. Альперовича, А. Анциферової, Р. Батлера, М. Грмека, Т. Козлової, А. Левінсона, А. Лідері, Е. Росета, М. Руткевича, Г. Семєко, В. Шапіро, В. Ядова, Р. Яцемірської.

Дослідженням проблем адаптації до нових умов, відчуття ізоляваності та самотності, самопочуття людей похилого віку, зниження інтелектуальних можливостей займалися Б. Ананьєв, І. Беленька, В. Болтенко, Г. Бутенко, Ш. Бюллер, Ф. Гезе, Е. Єріксон, М. Єрмолаєва, І. Кон, Ж. Медведєв, К. Росяк, Я. Стюарт-Гамільтон, Т. Титаренко, В. Франкл, М. Шахматов, К. Юнг.

Серед українських сучасних дослідників соціально-геронтологічних проблем відзначимо О. Березіну, М. Кухту, Е. Лібанову, К. Познанську, О. Тополь.

Мета статті – аналіз чинників, що сприяють підвищенню рівня фізичного, соціального та когнітивного благополуччя людей похилого віку як умови активного їх довголіття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Старіння людини – це складний індивідуальний процес, що впливає на якісні зміни її біологічних, психологічних та соціальних якостей. Цей процес є природним і незворотним, але в різні історичні етапи та в різних культурах ставлення суспільства до функціонального значення людей похилого віку значно відрізняється. В історії соціально-філософської думки існує значна кількість осмислення старості як періоду хвороб, згасання, ізоляваності. Зокрема, давньогрецький філософ Арістотель (384–322 рр. до н. е.) вважав, що в цей період людину залишають фізичні та розумові сили, духовні здібності. Довге життя він називає лихом, а прагнення до повноцінного суспільного життя трактує як слабкість (Арістотель,

1976). Але існує й інший, протилежний погляд на старість. Так, одним із відомих апологетів похилого віку був римський політичний діяч Марк Тулій Цицерон (106–43 р. до н. е.), який у своїй праці «Катон старший або про старість» захищає та возвеличує похилий вік як найбільш цінний для людини й суспільства в цілому. Згідно з Цицероном, для мудрої людини літній вік – найбільш дорогоцінний етап у житті, оскільки втихають пристрасті, які вже більше не затуманюють розум. Крім того, людина в старості володіє таким скарбом, як досвід. Більших висот можна досягнути шляхом роздумів, завдяки силі характеру й здоровому глузду – у цьому літні люди мають перевагу над молодими (Цицерон, 1974).

У сучасному світі відповідь на питання про функціональне значення людей похилого віку в суспільстві була сформована на саміті ООН (2015 р.) з питань сталого розвитку. У цих цілях сформульовано підхід до старіння як створення суспільства, що буде комфортним для людей похилого віку. Очевидно, що ключовим аспектом при створенні таких умов є підтримка здорового старіння в стратегіях і різних рівнях управління суспільством. Як відповідь на такий соціальний запит, що полягав у підвищенні рівня фізичного, соціального та когнітивного благополуччя людей похилого віку, стала концептуалізація моделі активного старіння.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає активне старіння як процес розвитку та підтримки функціональної здатності, що забезпечує благополуччя в літньому віці. Благополуччя ж розглядається в широкому значенні й уключає такі поняття, як щастя, задоволеність і самореалізація (Всемирный доклад..., 2016).

Реалізація цієї концепції передбачає:

1. Формування почуття відповідальності в людини за процес власного старіння;
2. Можливість реалізовувати власний потенціал фізичного, соціального та психологічного досвіду протягом усього життя;
3. Брати активну участь у житті суспільства;
4. Можливість працевлаштування протягом усього життя.

Відповідно, у ході здійснення цієї концепції можна окреслити коло тих чинників, які сприяють активному старінню. Перший і, на нашу думку, один із важливих – міжгенераційна солідарність. Згідно із соціологічною концептуалізацією феномен солідарності – це те, що об'єднує індивідів у єдине ціле: єдність переконань і дій, взаємна допомога та підтримка, що ґрунтуються на необхідності досягнення спільної мети (Е. Дюркгейм, О. Конт, Г. Спенсер, П. Сорокін, Т. Парсонс). Солідарність серед поколінь – це результат соціальних процесів, на які впливають вік, стать, культура, етнічне походження, соціально-економічний статус, релігія, цінності, а також світоглядні переконання. Міжгенераційна солідарність у контексті активного старіння передбачає оптимізацію можливостей для фізичного соціального та психічного здоров'я з тією метою, щоб люди похилого віку були активними учасниками суспільного життя.

Потрібно зазначити, що формування міжгенераційної солідарності в сучасних умовах ускладнюється таким поширеним соціальним явищем, як ейджизм. Це поняття введено в науковий обіг американським геронтологом Р. Батлером і, відповідно, позначало вид дискримінації людини, що ґрунтується на підставі її віку.

Як стверджує американська дослідниця Ракота Бергер, «Ейджизм – це одна з форм соціальних забобонів, із якими доводиться мати справу людям зі всім соціальним підґрунтям. Ми живемо у світі, де молодість цінується вище старості й де зі старими людьми часто погано поводяться та створюють негативні стереотипи. За цим негативним ставленням до людей похилого віку багато в чому стоять великі соціальні інститути, зокрема засоби масової інформації» (Berger, 2017, р. 183). Можемо стверджувати, що актуалізація в сучасних дослідженнях процесу старіння уваги на таких проблемах, як дискримінація за віком і статтю (ейджизм), безпека та здоров'я літніх людей, зміни в структурі сімейно-родинних відносин, справедлива соціальна політика, дає можливість для розуміння тих чинників, які є об'єднавчими в цьому процесі.

Потужний рух на підтримку старіння та солідарності між поколінням представлений платформою AGE Platform Europe, яка на сьогодні становить мережу з понад 150 організацій. У рамках цієї платформи демографічні зміни розглядаються як можливість будувати сприятливе середовище для всіх поколінь суспільства, у якому всі громадяни, незалежно від їх віку, можуть користуватися рівними правами й можливостями. Зокрема, учасниками цього об'єднання запропоновано сім пропозицій щодо

забезпечення прав і достоїнств людини в похилому віці: 1) зміцнення прав літніх людей за допомогою боротьби з ейджизмом і віковою дискримінацією; 2) забезпечення перспективного підходу до праці протягом усього життя й створення інклюзивних ринків праці; 3) забезпечення адекватного пенсійного забезпечення та доходу по старості як для жінок, так і для чоловіків; 4) захист права на гідне життя й старість за допомогою адекватного орієнтованого на людину охорони здоров'я та довгострокового догляду, доступного для всіх; 5) забезпечити здоровий спосіб життя й сприяти благополуччю людей будь-якого віку; 6) забезпечення загального доступу до товарів і послуг у сучасному цифровому суспільстві, у тому числі для літніх людей; 7) розширення прав та можливостей літніх громадян для повноцінної участі в соціальному й політичному житті (AGE Manifesto, 2019, 2018).

У спільному прес-релізі міжпарламентської групи Європейського парламенту з питань активного старіння, солідарності між поколіннями й сімейної політики разом із європейською платформою з питань старіння та Європейським молодіжним форумом наводиться важлива в контексті нашого дослідження думка депутата Європарламенту Алойзе Петерле: «Ми повинні боротися з ейджизмом, укоріненим в установках, організаціях, законах і практиці, який створює перешкоди для рівноправної участі молодих і старших поколінь на основі більш тісної співпраці. Солідарність між поколіннями починається з основоположного – поваги людської гідності кожної людини. Для мене між поколіннями солідарність пропонує платформу, яка неминуче призведе до більш високого ступеня соціальної інтеграції, усуваючи аналогічні проблеми, із якими стикаються як літні, так і молоді люди» (More solidarity..., 2016).

Ще один важливий принцип концепції активного старіння – актуалізація не феномену старості, а власне процесу старіння. Детермінантною основою при цьому є зміни в двох напрямках: 1) зміщення фокусу уваги наукових досліджень старіння як негативного явища на розуміння старіння як безпрецедентного періоду людського розвитку, 2) через розвиток культури старіння в суспільстві сприяти формуванню в повсякденних практиках людей різних вікових категорій моделі поведінки, що буде орієнтована на щоденну підтримку та розвиток фізичних, когнітивних і соціальних здібностей. Очевидно, що планування й підготовка людини до старшого віку протягом усіх етапів життя, докладання зусиль для збереження здоров'я та підтримки активності – це саме ті фактори, які потрібно розвивати й дотримуватись уже з ранніх років життя та які є умовою для старіння як позитивного досвіду.

Потрібно зауважити, що в площині сучасного українського суспільства проблема старіння населення є не менш актуальною й, отже, частиною цього глобального світового процесу. Україна сьогодні активно долучається до пошуків шляхів розв'язання цієї проблеми. Як відповідь на виклик, пов'язаний із проблемою старіння суспільства та демографічних змін в Україні, сформульована «Стратегія національного плану дій з питань старіння до 2022 року», де пріоритетними завданнями визначено:

1. Поліпшення умов для самореалізації та участі в процесах розвитку суспільства громадян похилого віку;

2. Забезпечення здоров'я й благополуччя громадян похилого віку;

3. Створення середовища, сприятливого для активного життя громадян похилого віку;

4. Створення системи захисту прав людей похилого віку (Стратегія..., 2017).

Висновки. Здійснений аналіз особливостей процесу старіння у сучасних умовах засвідчив, що ця проблема сьогодні значно актуалізується як у світовому просторі в цілому, так і в українському суспільстві зокрема. Складні демографічні зміни вимагають готовності сучасних суспільств до економічних і соціальних зрушень, пов'язаних зі старінням населення. Визнання цінності внеску людини похилого віку в життя суспільства, сприяння участі у всіх рівнях суспільного життя: культурному, соціальному, професійному, а також паралельно прийняття на управлінському рівні новаторських рішень є тими напрямками, які роблять можливим перетворення цієї глобальної проблеми в успішну історію людства.

Джерела та література

1. Аристотель (1976). *О душе. Сочинения в четырех томах*. Т.1. Москва: Мысль.
2. Цицерон, М (1974). *О старости. О дружбе. Об обязанностях*. Москва: Наука.
3. *Всемирный доклад о старении и здоровье* (2016). Отримано 5 верес. 2019 з https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/97892445565049_rus.pdf;jsessionid=323575C8AAAE0B077D4EBBAC32F7FFE?sequence=10

4. *Стратегія Національного плану дій з питань старіння до 2022* (2017). Отримано 3 жовт. 2019 р. з <https://www.msp.gov.ua/projects/222/>
5. Berger, R. (2017). Aging in America: Ageism and General Attitudes toward Growing Old and the Elderly. *Open Journal of Social Sciences*. Retrieved October 10, 2019 from <http://www.scirp.org/journal/jss>
6. *AGE Manifesto 2019* (2018). Retrieved October 5, 2019 from <https://towardsanagefriendlyep.com/age-manifesto/>
7. More solidarity and interaction between generations needed to challenge age stereotypes and ingrained ageism. (2016). *The voice of older persons at EU level*. Retrieved September 6, 2019 from <https://www.age-platform.eu/publication-type/age-publications>
8. *Population ageing and sustainable development* (2014). Retrieved September 15, 2019 from <https://www.un.org/>

Reference

1. Aristotle (1976). *On the soul. In four volumes*. Vol. 1. Moscow: Thought.
2. Cicero, M. (1974). *About old age. About friendship. About duties*. Moscow: Science.
3. *World Report on Aging and Health* (2016). Retrieved September 5, 2019 from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789244565049_rus.pdf;jsessionid=323575C8AAAE0B077D4EBBAC32F7FFEA?sequence=10
4. *National action plan for issues aging to 2022* (2017). Retrieved October 3, 2019 from <https://www.msp.gov.ua/projects/222/>
5. Berger, R. (2017). Aging in America: Ageism and General Attitudes toward Growing Old and the Elderly. *Open Journal of Social Sciences*. Retrieved October 10, 2019 from <http://www.scirp.org/journal/jss>
6. *AGE Manifesto 2019* (2018). Retrieved October 5, 2019 from <https://towardsanagefriendlyep.com/age-manifesto/>
7. More solidarity and interaction between generations needed to challenge age stereotypes and ingrained ageism. (2016). *The voice of older persons at EU level*. Retrieved September 6, 2019 from <https://www.age-platform.eu/publication-type/age-publications>
8. *Population ageing and sustainable development* (2014). Retrieved September 15, 2019 from <https://www.un.org/>